

IPOSTAZE ETNOGRAFICE BASARABENE. NOTE DESPRE RITURI ȘI SOLIDARITĂȚI TRADIȚIONALE

Lucian-Valeriu LEFTER*

În amintirea lui Bazil Munteanu

Zile, anotimpuri și ani s-au scurs de când, trei veri la rând, am cutreierat prin satele Vasluiului. Atunci, în anii 2003-2005, au fost căutați oameni care să-și destăinuie întâmplările vieții și amintirile despre înaintași. Urme vechi și tradiții uitate au fost regăsite în acele campanii de cercetare etnografică inițiate de cel plecat grabnic dintre noi: Bazil Munteanu. Așa am pășit, mai apăsat, pe drumul cercetării etnologice.

...În vara anului 2011, cercetările etnografice de teren¹ pentru realizarea unui film documentar² despre etniile din dreapta și din stânga

---

* Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, Vaslui – România.

¹ La realizarea cercetărilor de teren din Basarabia am beneficiat de sprijinul Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei din Chișinău. Aducem mulțumiri: D-lui Silviu Andrieș-Tabac, vicedirector științific; D-nei Diana Nicoglo – pentru interviurile în limba găgăuză; D-nei Emila Bancova – pentru interviurile în limba bulgară; D-lui Alexandru Magola – pentru interviurile în limba rusă, precum și D-nei Natalia Golant de la Muzeul de Antropologie și Etnografie al Academiei de Științe a Rusiei din Sankt Petersburg, bună cunosătoare a folclorului și limbii române.

² „Așa diferiți precum suntem – 7 etnii la Marea Neagră / As different as we are – a 7 ethnia project at the Black Sea”, film documentar despre românii din sudul Basarabiei (în Ucraina), țiganii muzicanți din județul Vaslui, rușii („cațapii”) din nordul Basarabiei, găgăuzii din sudul Basarabiei (Găgăuzia – Republica Moldova și Ucraina), bulgarii din Găgăuzia, lipovenii din Dobrogea și ucrainenii din nordul Bucovinei. Documentarul a fost realizat în cadrul proiectului cu același nume, finanțat de Uniunea Europeană prin Programul de cooperare transfrontalieră România-Ucraina-Republica Moldova, „Common borders. Common solutions / Granițe comune. Soluții comune”, inițiat de Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Vaslui, în parteneriat cu Consiliul Raional Hâncești (Republica Moldova), Organizația de Tineret „Noua Generație Europeană” din Reni (Ucraina) și Asociația Tinerilor Români din Basarabia și Bucovina (Iași). Filmul a fost realizat de regizorul Alexandru Condurache, împreună cu Valentin Burlacu, Irina Theodoru și Valentin Stoian. Traducerea subtitrării în limbă engleză a filmului a fost realizată de Ana-Maria Cașcaval, Ecaterina Cojoca și Irina Theodoru. De asemenea, aducem mulțumiri Doamnei Ana Dumitraș din Hâncești și Domnului Valentin Stroia din Reni, parteneri în proiect din partea Republicii Moldova și a Ucrainei, implicați în realizarea acestui film.

Prutului ne-au purtat și în câteva sate din sudul Basarabiei. În acele locuri din stepa Bugeacului, unde conviețuiesc mai multe populații de colonizare, sentimentul solidarității etnice a fost mai pregnant. Timpul și istoria, dar și limba comună, rusa, sunt factorii care au atenuat treptat diferențele dintre comunități, românii, găgăuzii și bulgarii găsindu-și, treptat, căi comune de conviețuire.

Moștenit din vechime, modelul de organizare în ceată³, precum cea a flăcăilor, presupune inițierea acestora și trecerea spre vârsta maturității. Conceptul este specific organizării vechiului sat românesc; l-am regăsit în Anadol (azi Dolinski, raionul Reni, în Ucraina), unde existau trei cete: bulgărească, a bejenarilor și a țiglinarilor (veniți din Țiglina, azi cartier în Galați). Primele două cete erau bulgărești, iar ultima românească. Însă cetele bulgărești au fost asimilate și românilizate, fapt mai rar întâlnit⁴. În timpul sărbătorilor, precum cele de iarnă, aceste cete se manifestau distinct.

Potrivit unei expresii locale, hora satului constituia „o lege”, manifestare fundamentală a solidarității tradiționale a comunității la sărbătorile calendaristice de peste an, mai cu seamă la Crăciun și la Paști, când jocul horei se desfășura pe toată durata celor trei zile, inițial în fiecare ceată. Apoi, la alte sărbători, cu precădere duminica după-amiază sau la hramul bisericii satului, comunitatea se aduna iarăși într-o horă, unde cântau lăutari care au intrat în legendă: „Erau lăutari de-alde lui moș Tănase Gâscă, când cântau stingeau lampa cu trompeta”⁵.

Existau sate de lăutari, de obicei țigani, care-și câștigau existența prin participarea la nunțile și sărbătorile din cursul anului. Spre analogie, o imagine edificatoare o avem trecând în dreapta Prutului, în județul Vaslui. Descendenți ai foștilor robi viețuitori în umbra zidurilor mănăstirii Fâstâci, ctitorie a lui Mihai vodă Racoviță, țiganii de aici au lăsat vechile cobze și au adoptat muzica militară de fanfară a regimentelor de husari austrieci de la jumătatea secolului al XIX-lea și au adaptat, în mod original, repertoriul tradițional⁶. Împroprietăriți în vremea lui Cuza Vodă, unii țigani au plecat din Fâstâci, întemeind o

³ Trebuie să menționăm faptul că această idee fundamentală a organizării sociale din vechile comunități a fost urmărită și de Vasile Munteanu în cercetările sale.

⁴ Inf. Nicolae Ciobanu, 75 de ani; Ioan Stroia, 53 de ani, s. Anadol (Dolinski), r. Reni, Ucraina; înregistrare din 9 septembrie 2011.

⁵ Inf. Ioan Stroia.

⁶ Țiganii de la Valea Mare au creat un stil propriu, numit de ei „vianez”, prin scurtarea muștiucului unor instrumente de suflat, alămurilor, astfel redând sonorități specifice.

nouă așezare pe o moșie vecină, Valea Mare (azi, în comuna Ivănești), fanfara de aici căpătând, în timp, renume. Erau organizați tot pe principiul solidarității cetelor, în „bande”, sinonimul unei fanfare care purta numele șefului: Banda lui Măguță, Banda lui Șarambel etc.

Până nu demult, aceste fanfare asigurau muzica tuturor nunților țărănești și a horelor de la Crăciun și Paști. Cel care „tocmea” sau „împăca” muzica pentru horă era șeful cetei flăcăilor, numit „comoraș” sau „cămăraș”. Unul dintre „șefii de muzică”, Măguță, ne povestește: „Veneau și ne împăcau pentru Sfintele Paști, pentru Crăciun. Veneau și le cântam. Câte trei zile și trei nopți cântam”⁷. Umblau prin sat cu alaiul Vălăretului cântând, cu acest prilej fiind adunată răsplata pentru muzicanți: „Ieșeau cu vin, cu pâștile, cu ouăle, ieșeau înaintea noastră și strângeam și noi muzicanții. «Luați de pomană, de sufletul cutăruia, de sufletul la celălalt». Trebuia să primim. Care avea oi, ne mă dădea câte-un miel acasă la muzicanți. După ce terminam de umblat prin sat, începeam hora; «hora țărănească», lângă un scrânciob: scripeți, de-aștea cum erau 'nainte, unde cântam până 'n zoru' zilei”⁸. Tot trei zile ținea și nunta în vechime, după cum ne spune un alt „șef de muzică”, Șarambel: „Cântam duminică. Duminică seara până pe la două [noaptea]. Ne odihneam o leacă, dimineață începeam și mergeam până marți pe la [orele] 2-3 după-amiaza”⁹. Atât el, cât și ceilalți muzicanți, au învățat să cânte de la părinți¹⁰.

Muzicanții erau nelipsiți din viața satului, prezenți la toate momentele care implicau solidaritatea tuturor în decursul unei vieți de om. Și în satul Chirsova din Găgăuzia, organizat în vechime în două cete etnice, viața curgea în același ritm. Deoarece satul era împărțit între bulgari și găgăuzi, „bulgarii petreceau aparte hora lor, iar găgăuzii aparte”¹¹. Găgăuzii se strângeau la horă în marginea satului, bulgarii în centru, lângă biserică, unde era un maidan („megdan”). Cu timpul, diferențele au fost atenuate, căsătoriile mixte având un rol important în acest sens, astfel că hora avea loc numai în centrul satului. Astfel, „la apusul soarelui se

---

⁷ Inf. Aurel Ene, zis Măguță, 80 de ani, s. Valea Mare – Ivănești, jud. Vaslui; înregistrare din 22 septembrie 2011.

⁸ Inf. Jenică Alexandru, zis Șarambel, 76 de ani, s. Valea Mare – Ivănești, jud. Vaslui; înregistrare din 22 septembrie 2011.

⁹ Idem.

¹⁰ Măguță: „Am pus mâna, m-o 'nvățat tata-meu, care-o fost bătrân, șăf de muzică”; Șarambel: „Bătrănu' tata, Șarambel bătrănu', m-o 'nvățat primul cântec”.

¹¹ Inf. Ivana Gheorghievna Zaicova și Ivan Feodorovici Zaicov, 70, respectiv 71 de ani, găgăuzi, s. Chirsova (Kirsovo), UTA Găgăuzia, Republica Moldova; înregistrare din 27 august 2011.

organiza hora. Vârșnicii stau la o parte, îi supraveghează pe cei tineri. Fiecare mamă se uită cine va vorbi și va juca cu fiica ei. Flăcăul, dacă dorește să danseze lângă prietena sa, trebuie să se apropie de ea din partea dreaptă, astfel va putea și să vorbească cu ea”¹².

La românii din Anadol ori la bulgarii și găgăuzii din Chirsova, viața urma același ritm. Horele aveau rol de inițiere, căci prin ieșirea la joc fata se zice că intra în rândul lumii, pășind spre măritiș. Dar socializarea se petrecea mai des la șezători, în lungile seri de iarnă, unde, adunați pe rând la câte o casă, femeile se îndeletniceau cu muncile casnice: coseau, torceau și împleteau. La Anadol, „fetele poșteau băieții, prietenii lor și iată din șezătorile acestea se făcea cunoștință, din șezători se măritau, se însurau”¹³. Și la Chirsova, fetele și flăcăii bulgari mergeau în serile de iarnă la șezători („sedenki”), dar „flăcăii stăteau afară, iar fetele în casă, la fereastră”¹⁴. Fata purta o floare roșie la ureche. Când flăcăul o întreba: „Îmi dai floarea?”, dacă ea era de acord ieșea afară, îi dăruia floarea, apoi se întorceau împreună și mai stăteau de vorbă. E vorba de un cod al comunicării existent și alte circumstanțe, în sat sau la horă.

Șezătorile constituiau apanajul femeilor. Sărbătoarea specifică, organizată de femei, era cea din seara ajunului Sfântului Andrei, numită la Anadol „Usturoi” și „Ziua Ursitoarei”. Usturoiul avea rol de apărare împotriva strigoilor. Însă tocmai în această seară, când lumea era dezlănțuită din cauza vizitei morților neodihniți, se practica ursita. Femeile se adunau la casa unde era o fată mare și așezau zestrea stivă la vedere. Adunau într-o pălărie a unui băiat diferite obiecte: cercei de aur sau inele de aur, cercei simpli, un chibrit („sârnic”), un creion, o monedă, apoi le amestecau bine și fetele apucau câte un obiect fără să vadă: „Care apuca inel de aur, o să aibă bărbat bogat, o să fie îmbrăcat foarte bine; care lua sârnic, o să fie bețivan”¹⁵.

Bulgarii din Chirsova își ghicesc destinul în noaptea Anului Nou. Rup crenguțe de la pomii fructiferi întruchipând vaci, găini, casă, bani etc., apoi toate le pun în aluatul unei plăcinte învărtite, numită „milin”¹⁶. După coacere, se taie „milinul” și fiecare primește câte o bucată, unde i se nimerește a fi destinul: oi, vaci etc. Însă tăiatul învărtitei e doar începutul

¹² Inf. Feodor Ivanovici Arnăut, 77 de ani, bulgar, s. Chirsova; înregistrare din 26 august 2011.

¹³ Inf. Nina Dobrișan, 60 de ani, s. Anadol (Dolinski); înregistrare din 9 septembrie 2011.

¹⁴ Inf. Feodor Ivanovici Arnăut.

¹⁵ Inf. Nina Dobrișan.

¹⁶ Inf. Stepanida Danilovna Galun, 71 de ani, s. Chirsova; înregistrare din 26 august 2011.

ospățului, căci masa de sărbătoare („sofra”) nu trebuie să se strângă până dimineața, pentru ca să fie tot anul belșug în casă.

În sudul Basarabiei, reminiscențe ale tradițiilor străvechi în perioada sărbătorilor de iarnă regăsim și la românii din Cartal (Orlivka), unde s-a păstrat colinda Moșului¹⁷. În ajunul Crăciunului, două cete de băieți colindă toată noaptea cu Moșii mascați, începând din părțile opuse ale satului, într-o întrecere, pentru a se întâlni în centru, unde, în vechime, se băteau, iar astăzi doar simluează violența. Cetele, numite „Plenași” și „Băltăreți”, reprezentau de fapt cele două părți ale satului. Purtau bâte, măști din piele de iepure cu coarne cu sclipici, iar la brâu tălănci, cetele fiind însoțite de dobe și instrumente de suflat. Masca¹⁸, ca întruchipare a strămoșului, avea puterea de a goni răul, la fel ca și bătele ce bat în pământ și zgomotul specific tălăncilor.

Ritualuri agrare străvechi erau practicate deopotrivă în aceste comunități etnice diverse. Românii, bulgarii și găgăuzii, trăitori în același spațiu, practicau obiceiuri comune unei zone mai largi. Baba Dochia este cunoscută de găgăuzi ca Baba Marta¹⁹, sărbătorită începând cu 1 martie, zi în care, „la gât și la încheietura mâinii se legau ațe roșii. Să făcea astfel pentru ca Baba Marta să ia tot ce este mai rău, pentru a păstra tot ce este mai bun”²⁰. Urma sărbătoarea celor 40 de Sfinți Mucenici, „oamenii care au suferit pentru noi; au fost deștepți, luptători neînfricați și au păstrat în taină credința creștină”²¹. De ziua lor, dis-de-dimineață, se merge la biserică, se sfințesc câte patru colaci care se fac în forma cifrei 8 și se dau de pomană pentru morți.

Un ritual agrar, cu forme arhaice păstrate, era cel al Păpărușii, numită „Pipiruda Leada” la găgăuzi, „Piperuda Leata” la bulgari. La vreme de secetă, fetele făceau o păpușă de lut, numită de către găgăuzi „Ghermencic”. Fetele mergeau din casă în casă, cântând: „Pipiruda Leada! / Dă-ne, Doamne, ploaie / Ca să crească porumbul, / Ca să se strângă grânele, /

---

¹⁷ Inf. Dumitru Caluian, 45 de ani, s. Cartal (Orlivka), r. Reni, Ucraina; înregistrare din 10 septembrie 2011.

¹⁸ Masca purtată de unele cete de colindători, „joacă rolul zeului supus morții și renașterii simbolice” (Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 54).

¹⁹ Zilele Babei Dochia, numită în Basarabia și în unele părți din Muntenia Baba Marta, sunt în număr de 9 sau 12, începând cu 1 martie (Simeon Florea Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. II. *Păresimile*, București, 1899, p. 94, 131-136).

²⁰ Inf. Maria Hristorovna Fucidji, 62 de ani, găgăuză, s. Chirsova; înregistrare din 27 august 2011.

²¹ Eadem.

Ca să fie umezeală în câmp,/ Ca să fie aluat în coveți!”²² Pentru aceasta, ele primeau ouă, untură, ulei, brânză și făină, produse din care mama unei fete făcea plăcinte pentru ospățul final. Apoi, așezau păpușa Ghermencic într-un sicriu mic și „o duc în poieniță unde coboară sicriul la pârâu”, moment când toți participanții plâng foarte tare ca să vină ploaia.

În varianta bulgărească, două-trei femei se adună și merg din casă în casă, adună produse pentru Pipirudă și cântă: „Пиперуда лята/ Лята испрулята/ Дай, Боже, даждец!/ Да са руди житу/ Да са руди житу/ Житу чернукласну!” („Pipiruda Leata!/ Dă-ne, Doamne, ploaie/ Să ude pământul/ Pământul să rodească!”²³). Între timp, alte femei făceau o păpușă din lut, numită „Ermence”. Apoi, femeile pregătesc un fel de plăcintă învârtită, „cavarmi”, fierb ouă și gătesc. Tot femeile merg cu păpușa la iaz să o „îngroape” și plâng tare, bocesc, își udă ochii ca să vină ploaia. Pe drumul de întoarcere, dacă întâlnesc o văduvă o udă bine cu apă, tot pentru grăbirea venirii ploii. Ajung acasă și se așează la masă pentru ospățul funerar al păpușii din lut²⁴.

Închidem șirul celor câteva ipostaze din tradițiile unor comunități etnice din Basarabia istorică cu amintirea cultului strămoșilor. La o săptămână după Paști, de o amploare deosebită se bucură Paștele Blajinilor, o mare sărbătoare închinată strămoșilor. La bulgarii din Chirsova, de pildă, se numește Paștele Mic sau „Sufinden” („Ziua Sufin”), când „se adună toate rudele, un fel de Pașțial Blajinilor. Toi oamenii se duc la cimitir, la mormintele rudelor și își amintesc de

²² Eadem.

²³ Inf. Stepanida Danilovna Galun și Tatiana Racovcena, 74 de ani, bulgăroaică, s. Chirsova; înregistrare din 26 august 2011.

²⁴ Această formă a ritualului Paparudei, cu înmormântarea păpușii din lut, nu pare să fie întâlnită, până acum, la populația românească, unde actanții sunt „mascați” în frunze de boz, cu rolul stropirii cu apă, ritualul culminând prin aruncarea veșmintelor vegetale în apa curgătoare a râului și cu ospățul funerar (Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 143-144; Ion Taloș, *Gândirea magico-religioasă la români*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 111-112). În schimb, o formă similară o reprezintă obiceiul Caloianului, practicat în sudul României și în Bulgaria pentru invocarea ploii, prin înmormântarea și dezgroparea, după trei zile, a două păpuși din lut, Tatăl Soarelui și Mama Ploii (Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 35-36; Ion Taloș, *op. cit.*, p. 27). Dar și în Moldova, unde „femeile, și mai cu seamă fetele, efigiează o statuie de argilă sau lut galben, mare ca de o palmă, pe care o numesc Calian”, căruia îi fac un sicriu din scoarță de copac, îl învelesc în giulgiu și-l înmormântează. Obiceiul este atestat de G. Săulescu, cu invocarea „Calianului” dublat de „Păpălugă” (Simeon Florea Marian, *op. cit.*, vol. III. *Cincizecimea*, București, 1901, p. 298-303). Prin urmare, contopirea celor două sărbători ar putea explica numele Ghermencic/Ermenci al păpușii de lut de la gagăuzii și bulgarii din Basarabia, care pare să fie Caloianul, ce a fost cunoscut de unii români din Bulgaria sub numele Gherman (*Ibidem*, p. 303).

toți, cine, unde, cum, comunică între ei, iau cu sine băuturi, mâncare, toți dau de pomană unii altora și pomenesc pe apropiații săi morți, cine și cum a fost”²⁵. Participă foarte multă lume, semn că legătura cu strămoșii nu a fost uitată: „Noi ne amintim de lucruri triste, bineînțeles, dar toți acolo vom merge. Obiceiul este bun, ca tinerii să știe unde ne aflăm, unde se află părinții noștri, bunicii...”

Abstract

In summer 2011, field ethnographic researches for the achievement of a documentary movie on the ethnic groups on the right and left banks of River Prut took place in several villages in south Bessarabia, in Bugeacului steppe, where several colonization populations live together, with a feeling of better defined ethnic solidarity. In time, differences between these communities of Romanians, Gagauzs and Bulgarians diminished, ways of cohabitation being gradually found, the usage of the Russian language being one of the coagulating factors. Still, many of the traditions of such various ethnic communities have been preserved until nowadays.

ILUSTRAȚII

Casă din satul Chirsova, specifică sudului Basarabiei

²⁵ Ivan Ivanovici Dulgher, 74 de ani, bulgar, sat Chirsova; înregistrare din 26 august 2011.

Fronton de casă, în satul Chirsova, specific caselor din sudul Basarabiei

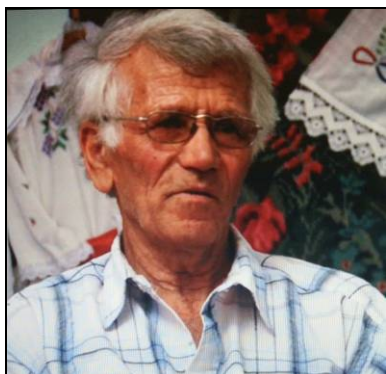

Hramul bisericii din satul Chirsova, la Sfânta Maria

Hora din Anadol

Nicolae Ciobanu, român,
satul Anadol (Dolinski)

Ioan Stroia, român,
satul Anadol (Dolinski)

Nina Dobrișan, româncă,
satul Anadol (Dolinski)

Maria Fucidji, găgăuză

Maria Zlatovcena și Dumitru Zlatovcin, găgăuzi, satul Chirsova

Ivan Feodorovici Zaicov, găgăuz, butnar

Feodor Ivanovici Arnăut,
bulgar, grădinar

Ivan Ivanovici Dulgher, bulgar, în sera
de legume a lui Feodor Ivanovici Arnăut

Stepanida Danilovna Galun și Tatiana Racovcena, bulgăroaice, satul Chirsova

Nicolai Şichil, viceprimarul satului Chirsova,
şi Tudor Tanasoglu, 90 de ani, găgăuz, „şcolit” în România Mare

Chirichie Coleoglo, 85 de ani, găgăuză, satul Cotlevina, „şcolită” în România Mare